

„ЧИЙ Е БОТЕВ?“ – ЕДИН РАЗЛИЧЕН И АВТЕНТИЧЕН

ПРОЧИТ

Елка Трайкова

Институт за литература – БАН (България)

“TO WHOM DOES BOTEV BELONG?”: A DIFFERENT, AUTHENTIC READING

Elka Traykova

Institute for Literature – BAS (Bulgaria)

Author ID (Scopus): 58984338700

E-mail: elkatraykova@gmail.com

Книгата на Анна Алексиева „Христо Ботев: идеологическо моделиране на героичния образ“¹ е сложно структуриран текст от тематично обособени части, концептуално споени от плътна теоретична мрежа. Именно синтезът между теоретичното, документалното и аналитичното характеризира изследователския подход на авторката. Той безспорно е интердисциплинарен, но със заявена и последователно отстоявана лоялност към литературоведското и историческото.

Ценен принос е проучването и вплитането в композиционната структура на огромен като обем и жанрово разнообразие емпирични материали: критически отзиви, мемоари, биографии, учебници, сборници с материали от официални чествания, публикации в периодичния печат, полемични текстове, художествени творби, политически документи, архиви, коментари в социалните мрежи и др. Те уплътняват конструкцията от много микросюжети, в които убедително и изчерпателно се проследяват стратегиите за формирането на Ботевия каноничен образ в контекста на комуникативната памет – от дебата между мемоаристите, създали система от взаимно противоречащи си биографични факти, до идеологическите модели на присвояването, употребите и злоупотребите с него. Всичко това Анна Алексиева определя като тотална

¹ Anna Aleksieva. Hristo Botev: ideologicheskoto modelirane na geroichniya obraz. Sofiya: ITS „Boyan Penev“, 2025. [Анна Алексиева. Христо Ботев: идеологическо моделиране на героичния образ. София: ИЦ „Боян Пенев“, 2025.]

културна история, която въпреки многопосочните вертикални и хоризонтални разклонения, не се натрапва като абсолютно усвоена, напълно описана и изчерпателно анализирана, а по-скоро като фундамент, който може да се доразвива и надгражда.

Нейната изследователската парадигма динамично се променя, очертавайки стриктно, обективно, автентично „биографичният Ботев“. В увлекателно разгръщащия се сюжет на текста тя проследява процесите на пре моделиране на определени житейски факти – скандалното, авантюристичното, бохемското, любовното, самотата и отчаянието, които пропукват величавия ореол на героичната смърт на революционера. В този контекст А. Алексиева използва много продуктивен подход, за да уплътнява достоверността – наслагва гласовете на свидетелите, сблъсква тезите им, но в същото време съумява да не превърне текста в хаотичен сбор от цитати, а умело подрежда от тях сложния литературноисторически пъзел на няколко епохи.

Един от акценти в книгата е противоречивото, променящо се във времето отношение на кръга „Мисъл“ към Ботев. През оптиката на „идеологическите „погрешки“, „психологическите „лутания“, авторката проследява как членовете на Кръга формират културната памет за Ботев. Нейното устойчиво канонично утвърждаване преминава през трансформацията в критическите позиции на д-р К. Кръстев, за когото след 1910 г. той е ненадминат като поет, нееднозначно отношение на П. П. Славейков и последователно търсеното самоидентифициране на П. К. Яворов с неговата фигура. Тези драматично конотирани творчески лъкатушения между родството и различията, между публичната митосътворяваща мисия и субективните пристрастия са заличени в последната книга на д-р Кръстев „Христо Ботйов – П. П. Славейков – П. Тодоров – П. К. Яворов“, в която той ги равнопоставя в пантеона на безсмъртието.

Изключително сложна като композиция е втората, според мен основополагаща част, от книгата на Анна Алексиева, защото тя търси максимално убедителен отговор на най-проблематичния въпрос „Чий е Ботев?“. Спазвайки трудния баланс между ясно заявени лични позиции и обективната дистантност на учения, тя създава една документално подплатена, аргументирано защитена концепция, която събира различни тематични полета. Проследени са политическите употреби на художествените повествования за Ботев: яростната полемика през 20-те и 30-те години на XX в., когато ефектното реторично питане се превръща в драматична опозиция между личността му – разпъната между национализъм и интернационализъм, и безапелационното, но и твърде еднозначно като критически прочит вписване на поезията му в най-устойчивото ядро на литературния канон.

„ЧИЙ Е БОТЕВ?“...

С литературноисторическа прецизност, но и без да бъдат прекривани деликатни етични граници е представена широката амплитуда на художествени интерпретации от интимната биография на поета – жени и любви преди Венета, бракът му с нея, в сянката на материалното, прагматичното и идеологическото сподвижничество, до ореола на идеалната личност и исторически устойчивите митологеми за революционера без идейни грешки и колебания. В максимално широкото поле на създадения култ към Ботев, който се подплатява във все повече художествени текстове и градираща национална енергия, книгата на Макдъв (Петър Наумов) „Чий е Ботев? Нравствения лик на тая зловеща личност. Ботев или Левски е хероя на България?“ (1929), не само задава онова противопоставяне между двете исторически личности, което и до днес предизвиква остри спорове, но и прави по-скоро скандален, отколкото успешен опит за десакрализация на Ботев. Този казус интересува Анна Алексиева, защото синтезира етичната норма, зададена от Борис Йоцов – могат ли „да се докосват светините“. Именно това дава повод на съвременния литературен историк, освободен от предубеждения, познаващ не само общата рамка, но и детайлите на текстуалния и хронологичен контекст да постави важни въпроси и да даде своите аргументирани отговори на многократно дискутирани проблеми за неприкосновеността на канона, за меките алтернативни прочити и радикалните изследователски реконструкции. Болезнени въпроси, които провокират българското литературознание в различни социокултурни и политически ситуации. Книгата на Анна Алексиева дава един от възможните подходи: на постигнат баланс, без професионални компромиси.

Третата част на изследването разглежда как Ботев служи на комунистическата идеология, нареждайки го до емблематичните политически лица на режима. Авторката показва манипулативните употреби на името и творчеството му, на живота и смъртта му. Той е навсякъде – на строежа, в завода, на портрети и плакати в музеи, домове, училища, детски градини. „Ботевият пламък“ озарява цялата социалистическа епоха, непоколебимо и ритуално като универсална национална персонификация. Топосите на паметта са различни, но монументалната му фигура е поставена на пиедестала на недосегаемите. Авторката анализира всички възможни прояви на публичната ритуалност на почитта – паметници, портрети, филми, юбилейни чествания, научни изследвания и др., който оформят един мегамодел на идеологическата пропаганда и тотално обществено присъствие.

Книгата на Анна Алексиева не държи да остане единствено в полето на високите литературоведски прочити. Напротив, тя настоява да чете образа на Ботев през всички

възможни текстове и това е едно от нейните приносни значения – отваряне на традиционните граници на литературоведския текст към тривиалното и масовото, към публичното и неформалното. Тя назовава всички онези бягства от клишетата и усъмнявания в светостта на образа, показва пошлите му употреби в татуировки, превръщането му в комерсиална търговска марка. В многопластовия и многопосочен разказ за това как нашата съвременност почита или по-скоро използва Ботев, е отделено специално място на историческите възстановки – между кича и неомитологията; на агресията на футболните фенове, която трагично поругава истинската стойност на неговото име. Фино и с много дълбок анализ авторката очертава визуалните злоупотреби във филмови продукции и злополучните, дори пародийни героични интерпретации на живота и делото му. Вместо заключение са цитирани тези и образи, генерирани от изкуствения интелект. Наукообразни, претенциозни, пародийни, понякога безсмислени, но все по-масово използвани, те са тревожен знак за огромната база от информация, създавана от поколения естествен интелект.

Книгата на Анна Алексиева „Христо Ботев: идеологическо моделиране на героичния образ“ подрежда една сложна литературноисторическа, социално-политическа и народопсихологическа панорама. Този прецизно конструиран, много плътен и убедителен научен труд създава автентичен, но и различен от общоприетото образ на Ботев, без да натрапва категорични отговори, но провокирайки размисъл и усъмняване в наложените модели. Той дава мащабни като обем познания за хронологичен отрязък от век и половина, прави задълбочени аналитични интерпретации на основни културни и политически сюжети, сплита десетки маргинални, но всъщност много съществени за всяко национално битие и литература микроразкази. Всичко това и много други качества, които всеки непредубеден читател, би открил в тази увлекателно написана книга, я превръща в явление в съвременното българско литературознание.